



С. Я. Салига,\* В. М. Гельман\*\*

## РОЗВИТОК МЕТОДІВ ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИТРАТ НА ОСВІТНІ ПОСЛУГИ

Для підвищення ефективності економічного забезпечення освітянської галузі в 2006 році держава ухвалила рішення, спрямовані на збільшення обсягів фінансування, соціальний захист освітян, підвищення оплати праці педагогічних і науково-педагогічних працівників та збільшення стипендіального фонду студентів і учнів. Так, у 2006 році на утримання закладів та установ системи Міністерства освіти і науки було передбачено кошти в сумі 6056,8 мільйона гривень, що на 20,7 відсотка більше, ніж у 2005 році (5019,5 мільйона гривень). З них виділено на потреби: вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації — 677,7 мільйона гривень, що на 19,8 відсотка більше, ніж у 2005 році (565,8 мільйона гривень); вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації — 2776,8 мільйона гривень, що на 24,1 відсотка більше, ніж у 2005 році (2237 мільйонів гривень).

Державний бюджет 2007 року повністю зберігає і навіть посилює соціальні гарантії для громадян України. В Державному бюджеті України видатки на освіту передбачено в розмірі 38 млрд. 145 млн. грн., що на 15,3 % більше проти показника 2006 р. З метою вирішення найважливіших соціальних питань освіти у бюджеті передбачені додаткові видатки: 2 млрд. 559 млн. грн. — на оплату праці з нарахуваннями у зв'язку із встановленням мінімальної зарплати на 2007 рік; 150,2 млн. грн. — на підвищення у 2007 році стипендій студентам вищих навчальних закладів, учням професійно-технічних закладів; 26,3 млн. грн. — на підвищення у 2007 році стипендій аспірантам, клінічним ординаторам, докторантам вищих навчальних закладів, а також слухачам, стипендії яких встановлюються у розмірі середньомісячної заробітної плати за основним місцем роботи, у зв'язку із запровадженням нового мінімального розміру зарплати. Також у 2007 році заплановано субвенції з держбюджету місцевим бюджетам на централізовані заходи та програми на загальну суму 145 млн. грн.

Серед пріоритетів бюджету 2007 р. — підтримка наукової та науково-технічної діяльності. Пріоритетним напрямом бюджетної політики у 2007 році стане удосконалення системи державної підтримки наукової та науково-технічної діяльності. Це сприятиме створенню вітчизняних високих технологій та у цілому розвитку науково-технічного потенціалу економіки країни. Так в 2007 році видатки на науку передбачено у розмірі 2 млрд. 912,3 млн. грн., що більше проти поточного року на 411,5 млн. грн., або на 16,5 %.

Аналіз соціально-економічного становища сфери вищої освіти показує, що, крім вираженої тенденції до збільшення обсягів фінансування навчальних закладів, сьогодні можна виділити також і проблемні моменти функціонування системи вищої освіти. До основних потрібно віднести недотримання вимог ст. 61 Закону України "Про освіту"<sup>1</sup> щодо спрямування на освіту не менше 10 % ВВП. Порівняння середньомісячної заробітної плати в сфері освіти, порівняно з її рівнем у промисловості

© Салига С. Я., Гельман В. М., 2007

\* декан економічного факультету Гуманітарного університету "Запорізький інститут державного та муніципального управління", доктор економічних наук, професор

\*\* асистент кафедри Запорізького національного університету

<sup>1</sup> Про освіту: Закон України від 23.05.1991 р. // ВВР УРСР. — 1991. — № 34. — Ст. 451.



і в цілому по Україні, свідчить, що в освіті середньомісячна заробітна плата нижча: середня заробітна плата науково-педагогічних та педагогічних працівників станом на 1 грудня 2006 р. становила 803,5 грн. (у промисловості — 1285,4 грн.). На сьогоднішній день чисельність студентів перевищує можливості держави по фінансуванню вищої школи. Така ситуація в вищій освіті пов'язана передусім з процесами переходу системи фінансування вищих навчальних закладів (ВНЗ) від переважно бюджетної до позабюджетної. Головним джерелом покриття витрат у державних навчальних закладах є кошти, отримані від надання платних освітніх послуг. Таким чином, з погляду принципів фінансування навчального процесу розходження між державним і недержавним секторами системи освіти значною мірою стираються. Але в державних ВНЗ зберігається певна кількість місць, фінансованих державою. Підготовка фахівців за кошти держави повинна бути головним інструментом регулювання в системі “вища освіта — ринок праці”. На жаль, треба констатувати, що цей інструмент ще далекий від досконалості. В Україні майже в повному обсязі зберігалася радянська система визначення спектру і обсягів підготовки фахівців за очевидної монополії в цьому питанні Міністерства економіки. Міністерства і відомства фактично не брали участі у формуванні обсягів державного замовлення на підготовку фахівців для своїх галузей .

На сьогоднішній день залишається відкритими питання виваженості обсягів державного замовлення з точки зору потреб певних галузей та відповідності обсягів фінансування вищої освіти реальним потребам. Обґрунтованої і прорахованої інформації з цього питання не існує, і державне замовлення традиційно формується за заявками вищого навчального закладу, виходячи з їхнього здебільшого суб'єктивного бачення регіональних потреб, а часто і з міркувань забезпечення популярності вищих навчальних закладів, прибутків від навчання за кошти фізичних та юридичних осіб тощо.

У Міністерстві освіти і науки України розглядається питання щодо доцільності введення методу підсумкового фінансування навчальних закладів не лише за обсягами прийому, а й за результатами працевлаштування за отриманою кваліфікацією та рівнем адаптації випускників на виробництві.

Неминуче виникатимуть проблеми при формуванні державного замовлення у зв'язку з переходом на нові переліки напрямів підготовки бакалаврів і магістрів у наступному році.

Таким чином, загубивши зв'язки з “замовником” своєї продукції — ринком праці, вища освіта замкнулась сама на собі і самостійно визначає свою ефективність. Зосередившись на заробітку коштів, українська вища освіта стає все більше не адекватна часу, виробництву, технологіям, способу життя. Тому в сучасних умовах актуальності набуває обґрунтування ефективності фінансування вищої освіти та застосування показників щодо оцінки соціально-економічної ефективності фінансування витрат на вищу освіту.

Поняття ефективності у найзагальнішій формі означає ступінь наближення до максимального (чи оптимального) результату при мінімальних негативних наслідках або затратах. Ефективність нерідко розглядається в якості основної характеристики функціонування системи, що дозволяє виявляти ступінь реалізації цілі і досягнення намічених результатів. На сьогоднішній день при визначенні соціально-економічної ефективності освіти розмежовуються такі поняття як економічність, ефективність та результативність<sup>2</sup>. Найбільш розповсюджений

<sup>2</sup> Каленюк І. С. Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізм розвитку. — К.: ТОВ «Кадри», 2001. — 326 с.; Вифлеемский А. Б. Экономика образования: учебное пособие в 2 кн. Книга 1. — М.: Народное образование, 2003. — 368 с.



підхід до ефективності як до співвідношення результатів (отриманого ефекту) і витрат, що їх формує.

У науковій літературі проблеми ефективності розглядаються в різних аспектах: в народногосподарському аспекті як ефективність усього суспільного виробництва, яка відображає співвідношення кінцевого результату виробництва — продукту з затратами сукупної суспільної праці на його отримання та на рівні галузей і підприємств, де інтегральним показником ефективності виступала рентабельність.

Деякі вчені при розробці критеріальних оцінок ефективності освітніх закладів виходять з необхідності розділення її на макроекономічний та мікроекономічний рівень. На мікрорівні результати критеріальних оцінок залежать від педагогічного колективу. Ефективність на макрорівні визначається на базі сумарної оцінки освіченості населення країни, рівня розвитку науково-технічного і соціального прогресу, на основі тих позитивних змін, які є в наявності у національного виробництва і суспільства в цілому.

Розглядають зовнішню і внутрішню соціально-економічну ефективність освітніх закладів. Внутрішню ефективність розглядають як педагогічну, або ефективність функціонування самої системи освіти. Зовнішню часто розглядають як економічну ефективність, маючи на увазі віддачу від використання економічного фонду (людського капіталу), який в якості підготовлених спеціалістів представляє кінцевий продукт освіти. Інші автори критерієм внутрішньої соціально-економічної ефективності освітніх закладів вважають економічне використання ресурсів всередині освітніх закладів. Зовнішня ефективність визначається за якістю освітніх послуг і їх відповідності потребам господарювання і життя, за величиною вкладу освіти у зростання суспільного продукту країни.

Оскільки витрати на підготовку спеціалістів вищої кваліфікації несуть держава і навчальні заклади, то ми вважаємо за доцільне економічну ефективність освіти розглядати у двох наступних аспектах: з точки зору національного господарства і з точки зору вищого навчального закладу. Такий підхід до визначення соціально-економічної ефективності освіти описаний в працях<sup>3</sup>. Перший аспект відображає економічність системи державної освіти, окупність витрат держави на вищу освіту.

Питання, пов'язані з порівнянням витрат держави у сфері освіти з їх економічною віддачею, виходять поза рамки нашого дослідження. В статті досліджується лише ефективність затрат вищого навчального закладу, пов'язаних з навчанням студентів. У залежності від того, хто фінансує освітні послуги (навчання за державні кошти чи на контрактній основі), потрібно розрізняти: соціально-економічну ефективність вищої освіти і комерційну економічну ефективність витрат на освітні послуги.

Визначення соціально-економічної ефективності вищої освіти має деякі особливості, які пов'язані з вимірюванням результатів і затрат освітніх послуг. Існують дві концепції відносно оцінки результатів освітніх послуг. Перша полягає у тому, що послуги, які надаються навчальним закладом, мають вартість. Друга концепція виходить із того, що ці послуги у вигляді знань не мають вартості.

<sup>3</sup> Временная методика определения эффективности затрат в непроеизводственную сферу // Экономическая газета. — 1981. — № 27. — С. 4-14; Астахов А. А., Семенов В. Ф. Капитальные вложения в высшую школу. — М.: Высш. шк., 1982. — 292 с.; Экономика высшего образования. — М.: Экономика, 1984. — 324 с.; Марцинкевич В. И. Образование в США: экономическое значение и эффективность. — М.: Наука, 1977. — 276 с.



При визначенні соціально-економічної ефективності вищої освіти виникають труднощі, що полягають у вимірюванні віддачі, тобто результату від здійснених витрат. Складність зумовлена тим, що освіта впливає на розвиток національного господарства, на соціальний, духовний, політичний розвиток суспільства, забезпечує людям раціональне проведення вільного часу. Вища освіта пов'язана з формуванням суспільної свідомості, світогляду, ідеології. Визначити соціальний ефект вищої освіти важко, оскільки соціальна ефективність освіти оцінюється через такі показники як позитивний вплив освітнього процесу на розвиток найкращих якостей особистості і створення для неї найбільш комфортних умов життя, вплив на покращення усіх сторін суспільних відносин, формування відкритого громадянського демократичного суспільства.

Від правильності розрахунку витрат і результатів, пов'язаних з освітою, залежить обґрунтованість оцінки соціально-економічної ефективності послуг.

Метою статті є дослідження особливостей формування витрат на вищу освіту; удосконалення методів визначення соціально-економічної ефективності витрат вищого навчального закладу.

Витрати державного навчального закладу здійснюються згідно з кошторисом витрат, який передбачає неприбутковість навчання<sup>4</sup>. Ми вважаємо, що неприбутковість навчання не означає, що держава не повинна планувати частку витрат, які будуть направлені на розвиток ВНЗ. На жаль, як показує практика, держава не завжди у повному обсязі фінансує ті статті, що заплановані кошторисом витрат.

Оскільки фінансування здійснюється через органи державного казначейства, мають місце затримки в оплаті рахунків навчального закладу (особливо на початку календарного періоду). Коли навчальний заклад веде підготовку студентів за державним замовленням і на контрактній основі, спостерігаються випадки фінансування тільки заробітної плати викладачів і стипендій студентів. Усі інші витрати вищій навчальний заклад (ВНЗ) повинен компенсувати за рахунок додаткового доходу.

Ми вважаємо, що в якості результату навчального закладу може служити середньорічна чисельність осіб, що навчаються. При цьому вважаємо, що студенти, які навчаються за державні кошти, повинні бути обов'язково працевлаштовані державою. Це буде підтвердженням державного замовлення.

Враховуючи, що вартість навчання для студентів денної, заочної та вечірньої форм навчання різниться, розраховують приведену середньорічну чисельність студентів, тобто з урахуванням приведених коефіцієнтів. Це зумовлено тим, що витрати на навчання виділяються на всіх осіб, що навчаються, без відокремлення вечірнього і заочного навчання. Студентів усіх форм прирівнюють до студентів денного навчання. Середньорічний контингент студентів ( $Ч_{\Pi}$ ) визначається як:

$$Ч_{\Pi} = Ч_{\text{д}} + Ч_{\text{в}} \cdot \alpha_{\text{в}} + Ч_{\text{з}} \cdot \alpha_{\text{з}},$$

де:

$Ч_{\text{д}}$ ,  $Ч_{\text{в}}$ ,  $Ч_{\text{з}}$  — чисельність студентів денної, вечірньої і заочної форми навчання, осіб;

$\alpha_{\text{в}}$  — коефіцієнт, який дорівнює співвідношенню витрат за навчання студента вечірньої і денної форм навчання, відносних одиниць;

$\alpha_{\text{з}}$  — коефіцієнт, що дорівнює співвідношенню витрат за навчання студента заочної і денної форм навчання, відносних одиниць.

<sup>4</sup> Атамас П. Й. Основи обліку в бюджетних організаціях: Навчальний посібник. — Дніпропетровськ: Центр навчальної літератури, 2003. — 284 с.



Оскільки плата за навчання здійснюється за державний рахунок, вартісна оцінка результату не використовується (Табл. 1).

Результати навчального закладу, який працює на комерційній основі, припускають також застосування вартісних оцінок результату. Крім того, ми вважаємо, що доречно розраховувати чисельність тих випускників, які влаштувалися на роботу за фахом. Це дало б можливість врахувати ринковий фактор, що означає облік тих, хто користується попитом на ринку праці (Табл. 1).

Витрати навчального закладу на підготовку студентів можуть бути представлені у ресурсному і витратному вигляді (Табл. 2).

Ресурсний вигляд витрат навчального закладу відображає споживані ресурси, які можуть бути авансованими і використаними.

Таблиця 1.

**Форми результатів навчального закладу**

Вид ефективності	Форми результатів	Символи	
		осіб	грн.
Соціально-економічна ефективність	Середньорічна чисельність студентів, які навчаються у закладі	Ч	
	Приведена середньорічна чисельність студентів, які навчаються у закладі	Ч <sub>п</sub>	
Комерційна ефективність	Середньорічна чисельність студентів, які навчаються у закладі	Ч	$V=Ц*Ч$
	Працевлаштована чисельність випускників закладу	Ч <sub>т</sub>	$V_{т}=Ц*Ч_{т}$
	Середньорічна приведена чисельність студентів, які навчаються у закладі	Ч <sub>п</sub>	$V_{п}=Ц*Ч_{п}$
	Приведена працевлаштована чисельність випускників закладу	Ч <sub>п.т</sub>	$V_{п.т}=Ц*Ч_{п.т}$

Авансовані ресурси для споживання розраховуються як сума авансованої вартості основних засобів і оборотних коштів. Використані споживані ресурси представляють собою суму авансованої вартості основних засобів і використаних оборотних коштів. Авансовані оборотні кошти виконують дві функції: обслуговують матеріальні витрати і витрати на оплату праці. Використані — задіяні ще й в обігу витрат, джерелом яких виступають витрати на розвиток навчального закладу або прибутков. Витрати на розвиток ВНЗ є прихованим прибутком, адже державна установа має статус неприбуткової.

Витрати ВНЗ затратного вигляду є застосованими ресурсами. Сучасна економічна теорія розрізняє бухгалтерські й економічні витрати. Бухгалтерські витрати включають економічні елементи витрат, до яких відносяться: амортизація, матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на спеціальні заходи, інші витрати. Економічні витрати, крім бухгалтерських, включають нормальний прибуток<sup>5</sup>.

У табл. 3, 4 представлені запропоновані нами системи показників економічної ефективності витрат навчального закладу, зображених у ресурсному й затратному вигляді.

Системи показників, засновані на ресурсному й затратному підходах, побудовані з використанням можливої взаємодії кожного виду результату і кожного елемента споживаних і застосованих ресурсів.

<sup>5</sup> Долан Э. Дж., Линдсей Д. Рынок: Микроэкономическая модель / Пер. с англ. В. Лукашевича и др. Под общей ред. Б. Лисовика и В. Лукашевича. — СПб.: Питер, 1992. — 496 с.; Макконнелл Кемпбелл Р., Брю Стенли Л. Экономикс: Принципы, проблемы и поитика. — в 2 т.: Пер.англ. Т. 2. — М.: Республика, 1992. — 400 с.



Тут доцільно пояснити значення терміна “витрати”. В економічній літературі він вживається як синонім терміна “затрати”. Українсько-російський словник підтверджує це<sup>6</sup>. Українські терміни “витрати”, “затрати” перекладаються російською як “затраты”, “расходы”, “издержки”.

Національні стандарти (п. 3 П(С)БО — 1, п. 4 П(С)БО — 3) використовують термін “витрати” в такому визначенні: витрати — зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів і зменшення зобов’язань, що зумовлюють до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу за рахунок його вилучення чи розподілу власності). Об’єктом бухгалтерського обліку будь-які витрати стають тоді, коли вони здійснені, але до цього моменту вони повинні називатися затратами<sup>7</sup>.

Умовою вигідності витрат навчального закладу на освітні послуги є самоокупність. Це означає, що виручка від реалізації послуг повинна забезпечити покриття бухгалтерських витрат і отримання прибутку (витрат на розвиток) у заданому розмірі.

Отже, для ВНЗ, у яких навчаються студенти на контрактній основі, більш важливою є виручка, яка визначається за кількістю осіб, що навчаються, а не кількістю тих, хто отримав роботу (зокрема за фахом).

Система показників, наведених у табл. 3, 4, необхідна для економічного аналізу і вибору найкращого варіанта господарської діяльності ВНЗ.

Таблиця 2.

### Результати і витрати навчального закладу на освітні послуги

Результати		Споживані ресурси (ресурсний вигляд)	Застосовані ресурси (затратний вигляд)
осіб	грн./рік		
$Ч$	$V$	Середньорічна авансована вартість основних засобів, $C_o$	Амортизація, $V_a$
$Ч_T$	$V_T$	Авансові оборотні кошти, $C_{об}$	Матеріальні та інші витрати, $V_m$
$Ч_n$	$V_n$	Використані оборотні кошти, $C'_{об}$	Витрати на оплату праці (з нарахуваннями), $V_{зп}$
$Ч_{п.т}$	$V_{п.т}$	Споживані ресурси: – авансовані, $C_o + C_{об}$	Бухгалтерські витрати, $V = V_a + V_m + V_{зп}$
		– використані, $C_o + C'_{об}$	Витрати на розвиток закладу або прибуток $V_p$ Економічні витрати, $V_e = V + V_p$

Для вибора варіанту при застосуванні ресурсного підходу необхідно визначити критерії, тобто нормативні значення узагальнюючих показників ефективності:

$$E = \frac{Ч}{C}; E = \frac{V}{C} \geq E_n;$$

$$E' = \frac{Ч'}{C'}; E' = \frac{V'}{C'} \geq E'_n,$$

<sup>6</sup> Українсько-російський словник / Укладач Г. П. Іжакевич та ін.. — К.: Наукова думка, 1999. — 405 с.

<sup>7</sup> Назарбаєва Р. Затраты или расходы? // Бухгалтерия. — 2004. — № 23. — С. 53-57.



Таблиця 3.  
Запропонована система показників економічної ефективності витрат закладів вищої освіти (ресурсний підхід)

Результати, осіб (грн./рік) Споживані ресурси, грн.	Середньорічна чисельність студентів, які навчаються				Приведена середньорічна чисельність студентів, які навчаються				Характеристика показників
	$\frac{Ч}{C_0}$	$\frac{Ч_T}{C_0}$	$\frac{V}{C_0}$	$\frac{V_T}{C_0}$	$\frac{Ч_п}{C_0}$	$\frac{Ч_{п.г}}{C_0}$	$\frac{V_п}{C_0}$	$\frac{V_{п.г}}{C_0}$	
Середньорічна авансована вартість основних засобів, $C_0$	$\frac{Ч}{C_0}$	$\frac{Ч_T}{C_0}$	$\frac{V}{C_0}$	$\frac{V_T}{C_0}$	$\frac{Ч_п}{C_0}$	$\frac{Ч_{п.г}}{C_0}$	$\frac{V_п}{C_0}$	$\frac{V_{п.г}}{C_0}$	Віддача основних засобів
Авансовані оборотні кошти, $C_{об}$	$\frac{Ч}{C_{об}}$	$\frac{Ч_T}{C_{об}}$	$\frac{V}{C_{об}}$	$\frac{V_T}{C_{об}}$	$\frac{Ч_п}{C_{об}}$	$\frac{Ч_{п.г}}{C_{об}}$	$\frac{V_п}{C_{об}}$	$\frac{V_{п.г}}{C_{об}}$	Віддача авансованих оборотних коштів
Використані оборотні кошти, $C'_{об}$	$\frac{Ч}{C'_{об}}$	$\frac{Ч_T}{C'_{об}}$	$\frac{V}{C'_{об}}$	$\frac{V_T}{C'_{об}}$	$\frac{Ч_п}{C'_{об}}$	$\frac{Ч_{п.г}}{C'_{об}}$	$\frac{V_п}{C'_{об}}$	$\frac{V_{п.г}}{C'_{об}}$	Віддача використаних оборотних коштів
Авансовані споживані ресурси, $C_0 + C_{об} = C$	$\frac{Ч}{C}$	$\frac{Ч_T}{C}$	$\frac{V}{C}$	$\frac{V_T}{C}$	$\frac{Ч_п}{C}$	$\frac{Ч_{п.г}}{C}$	$\frac{V_п}{C}$	$\frac{V_{п.г}}{C}$	Віддача авансованих споживаних ресурсів
Використані споживані ресурси, $C'_{об} + C'_{об} = C'$	$\frac{Ч}{C'}$	$\frac{Ч_T}{C'}$	$\frac{V}{C'}$	$\frac{V_T}{C'}$	$\frac{Ч_п}{C'}$	$\frac{Ч_{п.г}}{C'}$	$\frac{V_п}{C'}$	$\frac{V_{п.г}}{C'}$	Віддача використаних споживаних ресурсів
Характеристика показників	Віддача елементів споживаних ресурсів								



Таблиця 4.  
Запропонована система показників економічної ефективності витрат закладів вищої освіти (загратний підхід)

Результати, осіб (грн./рік) Застосовані витрати, грн./рік	Середньорічна чисельність студентів						Приведена середньорічна чисельність студентів				Характеристика показників
	$\frac{Ч}{V_a}$	$\frac{Ч_T}{V_a}$	$\frac{V}{V_a}$	$\frac{V_T}{V_a}$	$\frac{V_{II}}{V_a}$	$\frac{V_{III}}{V_a}$	$\frac{Ч_{II}}{V_a}$	$\frac{Ч_{III}}{V_a}$	$\frac{V_{II}}{V_a}$	$\frac{V_{III}}{V_a}$	
Амортизація, $V_a$	$\frac{Ч}{V_a}$	$\frac{Ч_T}{V_a}$	$\frac{V}{V_a}$	$\frac{V_T}{V_a}$	$\frac{V_{II}}{V_a}$	$\frac{V_{III}}{V_a}$	$\frac{Ч_{II}}{V_a}$	$\frac{Ч_{III}}{V_a}$	$\frac{V_{II}}{V_a}$	$\frac{V_{III}}{V_a}$	Амортизація-віддача
Матеріальні та інші витрати, $V_m$	$\frac{Ч}{V_m}$	$\frac{Ч_T}{V_m}$	$\frac{V}{V_m}$	$\frac{V_T}{V_m}$	$\frac{V_{II}}{V_m}$	$\frac{V_{III}}{V_m}$	$\frac{Ч_{II}}{V_m}$	$\frac{Ч_{III}}{V_m}$	$\frac{V_{II}}{V_m}$	$\frac{V_{III}}{V_m}$	Матеріало-віддача
Виплати на оплату праці (з вдрахуваннями), $V_{zp}$	$\frac{Ч}{V_{zp}}$	$\frac{Ч_T}{V_{zp}}$	$\frac{V}{V_{zp}}$	$\frac{V_T}{V_{zp}}$	$\frac{V_{II}}{V_{zp}}$	$\frac{V_{III}}{V_{zp}}$	$\frac{Ч_{II}}{V_{zp}}$	$\frac{Ч_{III}}{V_{zp}}$	$\frac{V_{II}}{V_{zp}}$	$\frac{V_{III}}{V_{zp}}$	Зарплато-віддача
Бухгалтерські витрати, $V$	$\frac{Ч}{V}$	$\frac{Ч_T}{V}$	$\frac{V}{V}$	$\frac{V_T}{V}$	$\frac{V_{II}}{V}$	$\frac{V_{III}}{V}$	$\frac{Ч_{II}}{V}$	$\frac{Ч_{III}}{V}$	$\frac{V_{II}}{V}$	$\frac{V_{III}}{V}$	Віддача бухгалтерських витрат
Витрати на розвиток закладу, $V_p$	$\frac{Ч}{V_p}$	$\frac{Ч_T}{V_p}$	$\frac{V}{V_p}$	$\frac{V_T}{V_p}$	$\frac{V_{II}}{V_p}$	$\frac{V_{III}}{V_p}$	$\frac{Ч_{II}}{V_p}$	$\frac{Ч_{III}}{V_p}$	$\frac{V_{II}}{V_p}$	$\frac{V_{III}}{V_p}$	Віддача витрат на розвиток
Економічні витрати, $V_e$	$\frac{Ч}{V_e}$	$\frac{Ч_T}{V_e}$	$\frac{V}{V_e}$	$\frac{V_T}{V_e}$	$\frac{V_{II}}{V_e}$	$\frac{V_{III}}{V_e}$	$\frac{Ч_{II}}{V_e}$	$\frac{Ч_{III}}{V_e}$	$\frac{V_{II}}{V_e}$	$\frac{V_{III}}{V_e}$	Віддача застосованих економічних витрат





де:

$\mathcal{C}$  — чисельність студентів, які навчаються у ВНЗ;

$V$  — виручка від реалізації освітніх послуг, грн./рік;

$C, C'$  — авансовані і використані споживчі ресурси, грн.;

$E_n, E'_n$  — нормативні значення показників економічної ефективності авансованих і використаних споживаних ресурсів.

Ці значення встановлюються керівництвом ВНЗ (для внутрішнього використання) та Міністерством освіти і науки України для проведення ліцензування та акредитації навчальних закладів.

Ми пропонуємо встановити нормативи чисельності студентів на одну гривню споживаних або застосованих ресурсів, оскільки вони визначають інтегровану ефективність функціонування ВНЗ.

Період окупності авансованих споживаних ресурсів пропонується визначати на основі рівності сумарного обсягу виручки від реалізації послуг і авансованої вартості основних засобів плюс бухгалтерські витрати (без амортизаційних відрахувань) за період окупності:

$$V \cdot t_{\text{ок}} = C_o + (B_m + B_{\text{зн}}) \cdot t_{\text{ок}},$$

де:

$V$  — виручка від реалізації освітніх послуг, грн./рік;

$C_o$  — вартість основних засобів, грн.;

$B_m$  — матеріальні та інші витрати, грн./рік;

$B_{\text{зн}}$  — витрати на оплату праці (з відрахуванням на соціальні заходи), грн./рік;  $t_{\text{ок}}$  — період окупності, роки.

Звідси:

$$t_{\text{ок}} = \frac{C_o}{V - (B_m + B_{\text{зн}})}.$$

Наші пропозиції щодо визначення періоду окупності відрізняються від методу, який використовується на практиці. Метод, що використовується, враховує всі авансовані інвестиції, які включають вартість основних засобів і оборотних коштів. Запропонований нами метод теж направлено на визначення періоду окупності авансованих інвестицій, але кінцева формула, одержана після математичних перетворень, враховує тільки вартість основних засобів. Таким чином, період окупності, який розраховується на практиці, перевищує той, що пропонується нами, на величину, яка дорівнює відношенню всіх інвестицій до вартості основних засобів:

$$\alpha = \frac{C_o + C_{\text{об}}}{C_o}.$$

Чи можливо оцінити вклад окремої освітньої послуги (кафедри) в загальних результатах і витратах виробництва по ВНЗ? Чи зводяться ці внески у загальний результат і в загальні витрати? Ми вважаємо, що визначення загального результату як суми результатів — можливе не тільки в натуральному, а й у грошовому вимірюванні.

Із витратами задача розв'язується простіше. Загальні бухгалтерські витрати по ВНЗ будуть дорівнювати сумі бухгалтерських витрат по структурних підрозділах ( $B = \sum_i B_i$ ). Загальні економічні витрати по підприємству (бухгалтерські витрати плюс прибуток) дорівнюють сумі економічних витрат по структурних підрозділах (виробничі витрати підрозділів) плюс умовний прибуток підрозділу ( $B_c = \sum_i B_{ci}$ ).



Оцінку вкладу структурного підрозділу (кафедри) в ефективність діяльності ВНЗ пропонується визначати часткою річного економічного ефекту, отриманого по структурному підрозділу (кафедрі), у загальному річному економічному ефекті по ВНЗ в цілому. У формалізованій формі це виглядає так:

$$\alpha_i = \frac{W_i}{W} = \frac{(Ч_{i2} - Ч_{i1}) \frac{B_{ei1}}{Ч_{i1}} - (B_{ei2} - B_{ei1})}{(Ч_2 - Ч_1) \frac{B_{e1}}{Ч_1} - (B_{e2} - B_{e1})},$$

де:

$\alpha_i$  — частка основного структурного підрозділу (кафедри) у загальному економічному ефекті, частки одиниць;

$W_i$  — річний економічний ефект, отриманий по  $i$ -ому структурному підрозділу (кафедрі), грн./рік.;

$W$  — річний економічний ефект по ВНЗ, грн./рік.;

$Ч_{i1}, Ч_{i2}$  — чисельність студентів по  $i$ -й випускаючій кафедрі в базисному і новому періоді, од./рік.;

$B_{ei1}, B_{ei2}$  — річні економічні витрати по  $i$ -й кафедрі в базисному і новому періоді, грн./рік.;

$Ч_1, Ч_2$  — чисельність студентів по ВНЗ у цілому в базисному і новому періоді, осіб/рік.;

$B_{e1}, B_{e2}$  — річні економічні витрати по ВНЗ у базисному і новому періоді, грн./рік.

При оцінці вкладу випускаючої кафедри в ефективність освітніх послуг по ВНЗ доречні натуральні одиниці виміру (чисельність студентів) по випускаючій кафедрі і по навчальному закладу.

У статті запропоновано розрізняти соціально-економічну ефективність вищої освіти та комерційну ефективність витрат на освітні послуги. Перша відображає економічність системи державної освіти, друга — економічність з точки зору вищих навчальних закладів, які навчають студентів на контрактній основі (заклади державної та недержавної форми власності). В якості результату при визначенні соціально-економічної ефективності пропонується середньорічна чисельність студентів, які працевлаштовані в натуральній (чисельність осіб) і грошовій формі (чисельність студентів вечірньої та заочної форм навчання приведена до денної форми пропорційно платі за навчання). Згідно з сучасною економічною теорією запропоновано розрізняти споживані і застосовані витрати навчального закладу на освітні послуги, які можуть бути авансованими і використаними. Авансовані споживані ресурси розраховуються як сума авансованої вартості основних засобів і оборотних коштів, використані суми авансованої вартості основних засобів і використаних оборотних коштів. Застосовані витрати поділяються на бухгалтерські (авансовані) і економічні (використані). Бухгалтерські витрати включають економічні елементи витрат, економічні витрати, крім бухгалтерських, включають нормальний прибуток або витрати на розвиток ВНЗ.

Удосконалено методи визначення економічної ефективності витрат на освітні послуги на основі ресурсного і затратного підходів. Ресурсний підхід припускає співвідношення результатів та споживаних витрат, затратний — результатів та застосованих витрат.



Запропонована система показників економічної ефективності побудована на можливій взаємодії різних форм результатів та елементів витрат з використанням ресурсного і затратного підходів.

Запропоновано у якості нормативних величин, які перевіряються при ліцензуванні та акредитації освітньої діяльності, встановити нормативи чисельності на одну гривню споживаних або застосованих ресурсів. Ці показники визначають інтегральну ефективність освітніх послуг.

Запропоновано метод визначення періоду окупності авансованої вартості основних засобів і оборотних коштів ВНЗ. В основу розрахунку покладено рівність сумарного обсягу виручки від реалізації та авансованої вартості основних засобів плюс бухгалтерських витрат (без амортизаційних відрахувань) за період окупності.

Запропоновано метод оцінювання вкладу випускаючої кафедри (окремої освітньої послуги) в економічну ефективність освітньої діяльності вищого навчального закладу в цілому. Він визначається часткою річного економічного ефекту, одержаного випускаючою кафедрою, в економічному ефекті, одержаному по ВНЗ.

Звичайно, що соціально-економічна ефективність вищої освіти повинна оцінюватись не тільки на рівні вищого навчального закладу, оскільки ефективність освітнього закладу у більшості опосередкована факторами суспільного відтворювального процесу. Тому ми вважаємо, що перспективним напрямком дослідження є розвиток методів оцінки соціально-економічної ефективності вищої освіти.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою фінансів Гуманітарного університету "Запорізький інститут державного та муніципального управління" (протокол № 9 від 29 квітня 2007 року)*

